

4. Лозинська І. Г. Російські воєнні генерал-губернаторства у Галичині в період Першої світової війни: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. іст. наук: 20.02.22 (військова історія) / Національна бібліотека імені В. І. Вернадського. – Львів, 2010. – 21 с.
5. Любченко В. Російська окупаційна адміністрація у Галичині та на Буковині / В. Любченко // Велика війна 1914 – 1918 рр. і Україна. У двох книгах. Книга 1. Історичні нариси. – К.: ТОВ «Видавництво «Кліо»», 2014. – С. 248 – 300.
6. Тернопіль: погляд крізь століття. – Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ управління по пресі, 1992. – 204 с.
7. Державний архів Тернопільської області (далі – Держархів Тернопільської обл.), ф. 322, оп. 1, спр. 1, 326 арк.
8. Держархів Тернопільської обл., ф. 322, оп. 1, спр. 2, 156 арк.
9. Там само, спр. 4, 7 арк.
10. Там само, ф. 370, оп. 1, спр. 1а, 113 арк.

УДК 94 (477.82): 347.171 "XIX/XX"

Шкільнюк Н. М.,

аспірантка кафедри історії України ТНПУ

ім. В. Гнатюка

**ОГАНІЗАЦІЯ МЕДИЧНОГО ТА САНІТАРНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УМОВ
ПРОЖИВАННЯ МЕШКАНЦІВ МІСТ ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ (ДРУГА
ПОЛОВИНА XIX – ПОЧАТОК XX СТ.)**

В умовах стрімких урбанізаційних процесів післяреформеного часу епідемії різних інфекційних захворювань загрожували знищенням значної частини міського населення, а тому органи самоврядування не могли залишатися байдужими до цієї проблеми. Поганий санітарний стан поселень, низька якість питної води, відсутність водогінної мережі та каналізації сприяли періодичним спалахам епідемій у волинських містах. Через невеликі бюджети та суттєві витрати на медичні потреби міста Волинської губернії не могли утримувати власні міські лікарні, які потребували значні фінансові витрати, щоправда, органи міського громадського управління намагалися надавати посильну допомогу земським та приватним медичним установам [12, с.62].

Міська реформа 1870 р. ставила завдання забезпечити створення ефективної організації та проведення заходів, спрямованих на профілактику та припинення епідемій серед городян. Органи міського самоврядування Російської імперії в цілому, й українських губерній зокрема, зобов'язувалися організовувати заходи щодо непоширення інфекційних захворювань, таких як чума, холера, віспа, тиф, скарлатина тощо. З цією метою вони мали опікуватися лікувальними закладами у містах, організовувати заходи щодо охорони «народного здоров'я», розбудовувати систему надання медичних послуг населенню, вживати заходів по поліпшенню санітарного стану поселень. Ці обов'язки міської влади були закріплені у відповідних статтях «Міського положення» 1870 р. і підтверджені в «Міському положенні» 1892 р. [7, с. 823; 6, с. 433].

Організація протиепідемічних заходів у волинських містах носила стихійний, спонтанний характер. Міська влада видавали обов'язкові ухвали, створювали санітарні опікунські ради, виділяли кошти на поліпшення асенізації, влаштовували тимчасові лікарні. Зокрема, саме такими були дії Луцької міської думи під час епідемії холери в 1895 р., яка

обмежилася побудовою бараків для хворих, наймом лікарів та фельдшерів та призначенням попечителів для нагляду за санітарним станом міста [13, с. 58].

У своїх діях міські думи намагалися дотримуватися міністерських розпоряджень. В 1886 р. з метою припинення розповсюдження чергової епідемії холери міністерство внутрішніх справ надіслало органам влади два циркуляри (№905 від 24 квітня й №2231 від 9 жовтня), у яких перераховувалися рекомендовані заходи. Зокрема, міністерство запропонувало організувати санітарні огляди міст і вчасно очистити всі міські території, розділити населені пункти на санітарні ділянки, відвести спеціальні місця за містом для вивозу нечистот, оглянути всі торгові й громадські заклади, заборонити скидати сміття на берегах річок і водойм. У разі виникнення епідемії міська влада зобов'язувалася влаштувати тимчасові лікарні, відкривати притулки й організувати гаряче харчування для бідних мешканців, безкоштовно забезпечити медикаментами й дезінфекційними засобами всіх потребуючих. Так само вказувалося, що дезінфекція будинків і дворів бідних городян повинна провадитися безкоштовно, тобто за рахунок коштів міського бюджету [13, с. 59].

Однак, для очищення водойм, упорядкування джерел водопостачання, організації вивозу сміття, відкриття навіть тимчасових лікарень були потрібні значні кошти, яких у більшості волинських міст не було. Зазвичай, при черговій загрозі якоїсь епідемії міські органи самоврядування волинських міст приймали стандартні розпорядження про упорядкування джерел водопостачання й міських територій, проведення дезінфекцій, придбання медикаментів, запрошення санітарного персоналу, обладнання холерних лікарень тощо, часто не підкріплені коштами, а отже і практично нездійсненні.

Наприкінці XIX ст. стало зрозуміло, що без координації зусиль урядових закладів, органів місцевого управління й самоврядування неможливо попередити поширення епідемій холери, чуми й інших захворювань на території Російської імперії. Ситуація ускладнювалася активними урбанізаційними процесами, збільшенням міського населення. Тому 8 січня 1897 р. було створено своєрідний координаційний центр по організації протиепідемічних заходів – «Комісія по попередженню й боротьбі із чумною заразою».

Велика смертність жителів імперії під час різних епідемій змусила російську владу в 1911 р. централізовано виділити 4 млн. крб. на протихолерні й протичумні заходи, з яких понад 2, 5 млн. крб. передбачалося розподілити серед земських і міських громадських управлінь. Ці кошти направлялися на придбання ліків, дезінфекційних засобів, медичних інструментів, для оплати праці додаткового медичного персоналу, для обладнання тимчасових лікувальних закладів – бараків, невеличких лікарень, амбулаторій тощо. Клопотання про виділення коштів направлялися через губернські санітарно-виконавчі комісії у Комісію по заходах боротьби із чумною заразою, у розпорядженні якої перебував цей кредит. У клопотанні поряд із висновком губернатора вказувалися заплановані статті витрат й розміри коштів, необхідних для здійснення намічених заходів. Окремо зазначалося, що допомога скарбниці покривала лише половину запланованих витрат, а іншу частину фінансували з бюджетів органів місцевого самоврядування [5, арк. 243].

Принагідно слід зазначити, що поряд із хронічною відсутністю коштів, були і інші об'єктивні перешкоди, подолати які було доволі складно. Як зазначали тогочасні фахівці, поширенню інфекцій серед городян сприяли два головні фактори: «1) поганий санітарний стан вулиць і тісних дворів, а рівно й скупченість особливо єврейського населення в погано влаштованих і брудних будівлях; 2) недбале ставлення жителів до дотримання санітарних заходів через нерозуміння або через відсутність засобів». Це приводило до поширення інфекційних хвороб серед найбільш бідної частини міського населення, які часто за допомогою

зверталися або запізно, або до нефахівців. Така картина була характерна для більшої частини волинських міст.

У боротьбі з антисанітарією важливу роль відігравав людський фактор, стан соціальної сфери та побуту, медичної і загальної освіти. Далеко не всі і не завжди дотримувалися обов'язкових санітарних правил, які пропагувала управа. Під час епідемій думи співпрацювали з церквою, монастирями, установами, вимагаючи від них сприяння у боротьбі з хворобами [19, с.139].

На початку ХХ ст. організація медичного та санітарного забезпечення умов проживання мешканців населених пунктів Волинської губернії дещо покращилася. У 1912 р. у містах Волині вже нараховувалося 36 аптек (в Житомирі – 9), та 50 невеликих лікарень [11, с. 99]. Переважна більшість медичних закладів зосереджувалася саме в міських населених пунктах. Так, з 28 лікарів Рівненського повіту 21 мешкав у повітовому центрі [16, с. 143]. До обов'язків міських лікарів входило відвідання хворих у міських лікарнях та сільських лікувальних закладах, проведення прийому хворих у прийомних пунктах. Крім цього, вони повинні були організовувати профілактичні заходи проти епідемій, здійснювати медичний контроль за продуктами харчування та напоями, чистотою місць їх продажу, та торгівлею отруйними й сильнотоксичними речовинами. Також міські лікарі брали участь у засіданнях комісій з військової повинності та комісій з огляду арештантів і душевнохворих. Слід відзначити, що заробітна плата цих працівників була вкрай низькою. У переважній більшості міст їхній оклад не перевищував 300 крб. [18, с. 131].

Важливим для міського самоврядування також було налагодження роботи ветеринарних працівників. Муніципальні органи стежили за ветоглядом худоби, яка була призначена для забою на міських різницях, а також м'яса та м'ясопродуктів, які йшли на продаж населенню. Так, згідно з постановою Луцької міської думи, всі м'ясопродукти, як отримані внаслідок забою худоби в місті, так і привезені до нього, мали бути оглянуті ветеринарним лікарем, уповноваженим на це міською управою. Власники м'яса повинні були сплачувати спеціальний збір за його огляд та пломбування за ціною, встановленою управою [2, арк. 19зв.]. Ці гроші ветеринар міг забирати собі або передавати до міської скарбниці. В останньому випадку органи міського самоврядування призначали йому утримання.

Таким чином, в другій половині ХІХ – початку ХХ ст. органи міського самоврядування змушені були вживати заходів, спрямовані на припинення й попередження поширення епідемій різних інфекційних захворювань у містах (чуми, холери, віспи, скарлатини та ін.), які загрожували повністю паралізувати життя в містах. На початку дії в цьому напрямку були спонтанними й досить хаотичними, органи самоврядування невеликих міст іноді просто відмовлялися ухвалювати які-небудь заходи. Суттєво ускладнювало ситуацію відсутність вільних фінансових коштів, а тому доводилося клопотатися про виділення кредитів, наданні позик.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ:

1. Державний архів Волинської області, м. Луцьк (далі – ДАВО). – Ф. 3. Луцька міська управа. – Оп. 1. – Спр. 20. Постанови Луцької міської думи, 1885 р.
2. ДАВО. – Ф. 3. Луцька міська управа. – Оп. 1. – Спр. 875. Постанови Луцької міської думи за 1909 рік. – 187 арк.
3. ДАВО. – Ф. 499. Ковельська міська управа. – Оп. 1. – Спр. 3. Бюджетний кошторис 1886р.

4. Державний архів Рівненської області (далі – ДАРО). – Ф. 165. – Оп. 1. – Спр. 24. Статистичні дані про стан товариств у м. Рівному, 1913-1914 рр.
5. ДАРО. – Ф. 359. – Оп. 1. – Спр. 11. Журнали засідань зборів уповноважених м. Дубно за 1911 р.
6. Высочайше утвержденные Городовое положение. 11 июня 1892 г. // ПСЗРИ. - Собрание 3-е. - Т.12. - СПб., 1895.- Отд. первое. - №8708. - С. 430-457.
7. Высочайше утвержденные Городовое положение. 16 июня 1870 г. // Полное собрание законов Российской империи (далее ПСЗРИ). - Собрание 2-е. - СПб., 1874. - Т.45. - Отд. первое. - №48498. - С. 821-839.
8. Полное собрание законов Российской империи. – Собрание второе. – СПб., 1866. – Т. XXXVIII. – Отделение первое. – 1863. – № 39928.
9. Обзор Волынской губернии за 1896 год. – Житомир: Волынская губернская типография, 1897. – 39 с.
10. Обзор Волынской губернии за 1902 год. – Житомир : Волынская губернская типография, 1903. – 78 с.
11. Обзор Волынской губернии за 1912 год. – Житомир: Волынская губернская типография, 1913. – 104 с.
12. Обзор Волынской губернии за 1913 год. – Житомир: Волынская губернская типография, 1914. – 97 с.
13. Луцьку 900 років. 1085 – 1985 : [збірник документів і матеріалів / упоряд.: Н. О. Болдирева, Н. В. Галій, І. В. Колесник та ін.]. – К. : Наукова думка, 1985. – 304 с., іл.
14. Бармак М. В. Формування російської імперської системи державної служби на українських землях (XVIII – XIX ст.) / М. В. Бармак. – Тернопіль, 2016. – 392 с.
15. Гуменюк А.О. Соціальна і національна структура міського населення Правобережної України (др. пол. XIX ст.)/ А. О. Гуменюк // Укр. іст. журн. – 1993. – № 10. – С. 77-85.
16. Кудь В. О. Повітові міста Волині як адміністративні центри (кінець XIX – початок XX ст) / В. О. Кудь // Актуальні проблеми розвитку міст та міського самоврядування (історія і сучасність) : тези міжнародної науково-практичної конференції (7 – 9 квітня 1993 р., Рівне). – Рівне : б. в., 1993. – С. 142 – 143.
17. Іващенко І. Я. Діяльність Київської міської думи (1917-1919 рр.): автореферат дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / І. Я. Іващенко. - К., 2012. - 16 с.
18. Прищепа О. П. Міста Волині в другій половині XIX – на початку XX ст. : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / О. П. Прищепа. – Рівне, 2003. – 228 с.
19. Седляр А. В. Соціально-економічна діяльність органів міського самоврядування на Волині та Поділлі (1892 – 1918 рр.). : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / А. В. Седляр. – Київ, 2009. – 228 с.

УДК 26 (477): 33

Янюк І. Ф.,

Здобувач кафедри стародавньої та середньовічної історії